

האיש הזקן בעולם

לפני שלושה חודשים הלך לעולמו האיש הזקן בעולם, רק חודש לפני יום הולדתו המאה וארבעה עשר. גילו זה הכניס אותו לרשימת עשרת האנשים מאריכי הימים ביותר מאז החל רישום האוכלוסין המודרני. אם לא שמעתם עליו דבר לבד מעובדה זו, אתם ודאי חושבים שהוא הגיע לגילו המופלג משום שניהל חיים שלווים, חפים מפחד, מאכל ומסכנה.

אך המציאות הפוכה. האיש הוא ישראל קרישטל, ניצול השואה. הוא נולד בפולין ב-1903, שרד ארבע שנים בגטו לודז', ואז הועבר לאושוויץ. בגטו מתו שניים מילדיו. באושוויץ נרצחה אשתו. בעת שחרור אושוויץ הוא היה שלד מהלך שמשקלו 37 קילוגרם בלבד. הוא היה היחיד ממשפחתו ששרד.

הוא גדל כיהודי דתי ונשאר כזה כל ימיו. אחרי המלחמה הוא קם מעולמו החרב והתחתן שנית. גם אשתו השנייה הייתה ניצולת השואה. הם הולידו ילדים. הם עלו ארצה וגרו בחיפה. כאן חזר לעיסוקו שלפני המלחמה: הוא הקים מפעל לממתקים. הוא היה לממציא. אם טעמתם קליפות תפוזים מצופות בשוקולד, או שוקולד שבליבו ליקר העשוי בצורת בקבוק קטן, הנה נהניתם מפרי מוחו היצירתי. מכריו אמרו עליו שאין שמץ מרירות בליבו. הוא רצה להטעים את הבריות מן המתק.

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

לפני כשנה, כשהיה בן 113, חגג סוף סוף את בר המצווה שלו. במועד, לפני מאה שנה, הדבר נבצר ממנו. הוא היה אז יתום מאם, ואביו היה מגויס למלחמת העולם הראשונה. בתזמון כמעט פיוטי, ישראל נפטר בערב שבת עקב, הפרשה הכוללת את פרשיית "והיה אם שמוע" ובה מצוות התפילין ומצוות לימוד התורה לדורות הבאים, "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם פיי השמים על הארץ" (דברים יא, כא).

ישראל קרישטל היטיב לקיים את שתי המצוות הללו, וביום בר-המצווה המאוחר שלו עשה חיל בשתייהן. ביום ההוא התבדח ישראל כי הוא מניח-התפילין הזקן בעולם. הוא אסף את ילדיו, את נכדיו ואת ניניו תחת טליתו הפרושה ואמר, "אני איש אחד; תראו כמה אנשים רבים הבאתי לעולם. עכשיו, כשאתם ואני עומדים כאן מתחת לטלית שלי, אני חושב: שישה מיליון איש כמוני נספו. תארו לעצמכם איזה עולם הם היו יכולים לבנות". ישראל היה איש מיוחד במינו.

חייו של ישראל זורים אור על אחד הפסוקים המסקרנים ביותר בתורה. בתארה את מותו של אברהם מספרת פרשתנו, "ויגע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבוע" (בראשית כה, ח). אין בתורה מוות שְלוּ מן המוות הזה. והרי אנו יודעים מה היו חייו של אברהם - כמה מתוחים, כמה מתסכלים, כמה עתירי ניסיונות קשים. בצו ה' היה עליו להיפרד מארצו, ממולדתו ומבית אביו וללכת ליעד לא ידוע. פעמיים אילץ אותו הרעב לצאת לגלות ולסכן את חייו. צאצאים לאין ספור הובטחו לו, ככוכבי השמיים לרוב וכחול אשר על שפת הים - אך עד לגיל זקנה מתקדם התהלך ערירי. כאשר היה לו סוף סוף בן מהגר שפחת אשתו, ה' אמר לו לגרשו. ואם ניסיון זה אינו שובר-לב די צורכו, הנה את

בנו היחיד משרה אשתו, 'יצחק, זה שה' אמר עליו שיהיה יורשו הרוחני וממשיך בריתו בדורות הבאים, הוא נצטווה להעלות לעולה. שבע פעמים הובטחה לו ארץ, אך במות שרה לא היו לו אפילו ארבע אמות של קרקע לקבור אותה, והוא נאלץ להפציר בחתים למכור לו חלקת שדה ומערת קבר. אלה הם חיים של תקוות נכזבות והתגשמיות מושעות. על איזה מין אדם שחייו היו כאלה יכולה התורה לומר שמת "בשיבה טובה, זקן ושבע?"

את התשובה למדתי מסדרת מפגשים משני-חיים שהיו לי עם ניצולי שואה. הם היו מן האנשים החזקים ומאשרי-החיים שפגשתי מימי. שנים רבות השתוממתי איך הם הצליחו בכלל להיאחזו בחיים לאחר שראו מה שראו ולמדו מה שלמדו. הם חיו בגיא הצלמוות האפל ביותר שתרכות מן התרבויות ירדה אליו.

עד שהבנתי מה הם עשו. משתמה המלחמה, כולם כמעט בלי יוצא מן הכלל התמקדו בכל כוחם בעתיד. בארצותיהם החדשות, הזרות להם, הם בנו בתים וקריירות, נישאו והולידו ילדים והביאו לעולם חיים חדשים. רבים מהם לא דיברו כלל על זיכרונותיהם מן השואה, גם לא עם בני זוגם, ילדיהם וחברייהם הקרובים. אצל רבים מהם השתיקה נמשכה חמישים שנה. רק אז, כשהעתיד שקוממו הסתמן כעתיד בטוח, הם הרשו לעצמם להביט לאחור להעיד על המוראות ועל המראות. כמה מהם כתבו ספרים. רבים מהם נסעו בין בתי ספר וסיפרו את סיפורים כדי שלא יהיה אפשר להכחיש את השואה.¹ הם בנו תחילה עתיד, ורק אז ראו לנכון לזכור את העבר.

ואת זאת עשה אברהם בפרשתנו. בימי חייו קיבל מאלוהים שלוש הבטחות: לצאצאים, לארץ, ולהיותו אב המון גויים ולא

רק אומה אחת (בראשית יז, ד-ה). והנה, במות שרה, בהיותו בן 137, היה לו בן אחד רווק; ארץ משלו לא הייתה לו, גם לא פיסת קרקע; ולאומים טרם יצאו ממנו. אך שום מילה של תלונה לא יצאה מפיו. דומה שהוא הבין שאלוהים רוצה שיפעל, לא שיחכה לאלוהים שיעשה את המלאכה במקומו.

ולכן פעל. הוא מיהר ורכש חלקת קרקע ראשונה בארץ ההבטחה, את שדה המכפלה בחברון; ואז ציווה על עבדו למצוא אישה לבנו יצחק, כדי שייוולדו נכדיו הראשונים משרה; ולבסוף, והוא ישיש מופלג, התחתן בשנית והוליד שישה בנים שעתידיים היו להיות אבותיהם של המון גויים. רק להרף עין ישב והתאבל על העבר; הוא מיהר לעשות את הצעדים הראשונים לבניין עתידו.

כך עשה, בדרכו שלו, ישראל קרישטל – וכך הגיע השורד מאושוויץ להיות האיש הזקן בעולם. גם הוא מת בשיבה טובה, זקן ושבע.

כך גם עשה עם ישראל כולו. שלוש שנים בלבד אחרי שעניי מלאך המוות ניבטו אלינו באושוויץ הוכרזה מדינת ישראל בארצו העתיקה של עם ישראל. לו ישבה יהדות העולם כל השנים מתום השואה ועד עתה באפס מעשה ורק ביכתה את המיליונים שנרצחו, הייתה זו תגובה מובנת. אך עם ישראל בחר בדרך אחרת. הוא כמו שאג פה אחד את דברי משורר תהלים, "לא אָמַוּת פִּי אֶחְיֶה" (קייח, יז) – ובזאת העיד כי ה' הוא אלוהי החיים. ומשום הרגלו זה של עם ישראל, למהר לקום מאסונות ולבנות לו עתיד, עם זה, העתיק מכל העמים במערב, הוא עדיין צעיר ותוסס, ובעל מעמד מוביל בעולם כולו בתחומי הרפואה מצילת החיים, ההתמודדות עם אסונות גדולי היקף, והטכנולוגיות משרות-החיים.

האיש הזקן בעולם

הנה לנו שוב, גם מן הפרשה הזאת, רעיון שבכוחו לשנות חיים ולב. כדי להמשיך קדימה לאחר טראומה וטרגדיה יש לבנות תחילה את העתיד – ורק אז לגשת אל זיכרון העבר.

1. בשני סרטים מרתקים, 'מהדקי נייר' (2004) ו'יומני החופש' (2007), אפשר לראות את עומק ההשפעה של מפגשים עם השואה והניצולים ממנה על אמריקנים צעירים.